

А И А Н ААРТЫКТАРЫН АРЫЙАН

Очерк

Күлүңгү ытыс таһынар ыс харага түүнү массынатын уотунан сандардан, мотуор бири дүүрүс тыаһыгар добууоллатан байэга айбыт ырыатын, өрүү буоларын курдук, өссө сага тыннаан дьинэрэччи тардан кэбистэ. "Даллайазна" уостан мүлчү көтөн тахсан, төһө да көмүс дорбоон буолбута сүүрбэттэн тахса сыл буоллар, үлүүспүт, нэһилиэкпит тарбааха баттанар, күн туттар суоллара И.П.Ефимов күннэтэ айанын аартыгын арыһар арахсыһат аргыһа. Аҕала сатаан урууку олобу суулу тутан бири угуһаа симпилиит иһин, оччотоогу көм байэтин геройдарын күн туттуулаахтык история страницаларыгар кубулуттара. Ол эрэри көм-кардин кэллэрин айы история страницалара олоххо хайдах суруллубуттарынан арыһан иһизхэртэ турдаба. Илья Петрович олохун 50-тан тахса сыла ааспыт үйүбэ арыһантанан турар. Сага уйаттан үлүүс сылын амтаргитэр.

1948 с. атырдых ыйын 6 күнүгэр Мындагайыга Дьэбдэи уонна Бүтүр Ефимовтарга байыс уолунан Илья күстээхтик бөбө-эрен күн сириг көрбүтэ. Убайдара бары үлөттэн дьолломмут, үтүөлээх дьон. Ол курдук, Федор Петрович, "дьиһбэлэр, дьэбэлэр оҕонньор", бэчээт ветерана, РСФСР культуратын үтүөлээх үлэһитэ, П.А.Ойуунускай аатынан Государственной библиотекка лауреата, Афанасий Петрович Саха АССР тыатын хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, Бөлүгүр отделениетыгар управляющадабыта, Петр Петрович РСФСР үтүөлээх механизатора, "Албан аат" орден кавалера, төһө да 70 сааһын өҥөйдөр "Сотка" рычагын билигин да эрчимнээхтик тардыллар. Оттон Василий Петрович эдэрдиктэн ырыһах буолан, врантар субэлэринэн ыраас салгыһа иһин үлэтин үлэһит, олохтоох салалтатан сыналанын, билигин бочуоттаах сынныалаһыга оҕорор.

Илья 1956 с. Амма сэттэ кылаастаах оскуолатыгар бэлэмнэ-ним кылаас боруолун атылаан, үөрэнэн барбыта. Биридэ кинээһини аһылыктарын кэмизгэр ийэтэ: "Туһам, кылааскытыгар төһө элбэххит, учууталым кимий?" — дикэн ыйыппыт. Илья тол-куйдуу сатаан баран кэтэһин тарбаһыт. "Ээ, элбэххит ээ, оттон учууталым Сталин курдук баттаах", — дикэн баран, сахалыы лал-салаах күс минин бордурбаппытынан барбыт. "Нөө, Ыдыа, оч-чоҕо учууталыт Неустроев Михаил Дмитриевич эбит, өйдөөн кэ-бис", — дикэн аҕата Бүтүр быһааран биэрбит. Илья күтүн, сээс Ныыллатан сылдьан үөрэнэр. Кыһын Дьоруой Арамааннаах дьэһиллэр. Дьэ, ити курдук билии үктэһин байэтин кырынан биридэ-бири дабайан испитэ. Кини оскуолаҕа үөрэнэр сыллары-гар уруйдуу дьэбурдаах буолан, оскуола хаһыатын солбуллубат худуолунуһа ээ. Общественай үлэҕэ олус дикэн убаастыыр пи-онер баһаастаа Н.Н.Богучина үтүбүтэ. Ити кэмизгэ Амма оску-олатыгар баянист, ырыһыт, үтүөкэннээх кини И.К.Седлашев кэргэнинин, начальнай кылаас учуутала Е.С.Мордовскихын үлэһин кэлбиттэрэ. Үлүүс оҕолор баяһыга үлүүһүн туран дьарык-таммытара. Олор истэригэр Илья эмиэ баара. Оччоттон ити му-зыкальнай билиилэрин иҥэркэн, баяһын олохун аргыһа онго-тон, күн бүгүнүгэр дьэри кыһына, ырыатын-тойугун тарда сыл-дар.

— Оскуолаҕаҕа сыларгыттан сэлэргэ диигин дуу. Сэлэргэ-этэҕэ сэлэн элбэх эрэри, хаһыат сирейэ түх буолуо суоҕа, — кини күлүн мүһүн кэбистэр. — Чэ, кылаастык. Мин Амма оску-олатыгар үөрэммит сыларбын наһаа күндүтүк саныһым, олохум бири саамай кэрэ-бэлиэ кэрдикс кэмизэн аабын. Бэлэмнэни кылааска М.Д.Неустроев "А" букубаттан саҕалаан үөрөппит буол-лабына, төрдүс кылааһы бары ытыктыыр-убаастыыр, толлор учу-талбыт Е.М.Сергеева бүтэртэбитэ. Нуучча тылын учуутала, сэрин кытыһылааҕа С.О.Васильев драм-куруһуогу, балалайка куруһуогун салайар эгэ. Байэга айылбаттан дэһиттэр талланнааҕа. Сценка ма-астарыстыбатыгар үөрэтэрэ, элбэх тэтик пьесалары туруорбул-лут. Хоһоону сааһылаан суруйарга, литератураны таптырга үөрөппит И.Е.Саввин нуучча классиктарын айымньыларын өйүтөн ааҕан сектордорун мэлдьһэр табыллыбат. Олохум устатыгар өйүм-сааһым түмүлүүтүн изиһим кинээһинэ хоһоонго холбуур буоллабына, ол кини өксүбүт олугунан онгоһуллар диэтэхпинэ омуһаһын буолбата буолуо. Бири убаастыыр учууталым, кэлин оскуола директоругар тийэ үүмүт, эрдэ саха литературатын, история учууталларын үлэһиттэр, өбү эрэ күтүн барытын түлүт П.Е.Попов күн-дьыл аастаһын айым өссө күндүтүгүн иһэр. Арай биридэ "Ким түүх буолуон баҕарар?" дикэн темага өйгөн суруйуу буолла. Мин туран кыра эрдэһиттэн итиһизхэртэн сылдьар суол-лар идэтин туһунан түүх өйбөр-санаабыр сааһыламматын, эрдэ-тэн бу темага суруйуохтааһын билэр буолан, быһаһын онгортон баран суруйан кириэн бардым. Норуока наадалаах таһааһы таһаахтээһин туһунан, көмүс күһүн кэмизгэ баһыһаһтан толору туорах бурдук тиһэн хатыһ чаран быһыһан элээрден иһэрбин күннэ собуутуку ойуулаан, суоллар идэтин олус собуутурум туһунан, санаам этэринэн суруйан кырылаттым. Петр Егорович ылымма-габа: "Илья, эн үөрэххэр кыһаһаа суохун, общественнай да үлэҕэ актыһыһаһыт кытаһын уонна кэлэн суоллар идэтинэн эрэ мүлүүрданаһын дуу? Толкуйдуу. Үрдүк үөрэҕи ылар идэ элбэх", — дикэтин иһэр собулээбэтэһим. Ити үлэбэр суруйуутугар «5»-и, ис хоһоонугар «3»-ү ылбытым. Төбө «3» кэлбитэ сэрэйиллэр.

Оскуолаҕа үөрэнэ сылдьан аһын кылаастан ыла сайыһын отту-ур эвеноларга улахан дьону кытта таһыс-танга үлэһиттэрбит. Мин

аан бастаан бэрт элэхкэй, үтүө майгылаах, элбэх кэпсээннээх, улахан саһалаах, сэрин кытыһылааҕа М.Дьадаева (Доргуяр Мэ-хээлэ) бүгүл түгэһэ харбааһынан саҕалаан, оройуонга кинээһик библиит сыгыһыт В.Х.Павлов эвенотугар сыллата бири сүрүн үлөһит быһыһынан сылдьыбытым.

Илья салгыһы оччотоогу көмизгэ үлэ-сыннылаһ лааһырдар сага тэриллэлэһэн үлэһит кэмизригэр Кыстык Күдэ ферматын кыһыл мунуугар дьэһэлэн сылдьан учуутала С.И.Васильев, на-ставнига Н.Н.Игнатьев салалталарынан үлэһиттэһин, сайыһын үлэһэр түмүктэһинэн өрүү Бочуотунай грамотанан наҕараадала-ммытын туһунан оҕо сээс бири сырдик өйбөрүтүн быһыһынан сэлэргитэр.

Кини 1968 с. Чурапчы орто оскуолатын бүтэрэн, дойдутугар Мындагайыга кириэн производствого үлэһит. Ленин аатынан колхоз салалтата техникаҕа сыстаһас, массынна урууһун туһун баҕалаах уолу Дьокуускайга автошколаҕа ыһтар. Ол онно үөрдэһин, массынна урууһугар олорбут сага санаммыта. Колхоз бырабыһыһынан председателинан Е.С.Николаев үлэһитэ. Са-ха күнэ үс кырыһааҕа, байэтин кэмиз таһыһыһыр өйдөөх-сана-алаах, кэлэр көм салайааччыта эгэ. Өйө-санаага оройуон иһинэн түүйүлэһин собулээбэт үгэстээҕэ. Ол иһин республикаһан ха-лыһаһыһын ыһарын оройуон салалтата кырыһы хараһыһан көрөрө. Төһө да итинник түүйдүлэр, төһөлөөх үлэһин-хэмизгэ ыһыһыһын кинини кытта биридэ үлэһиттэр кырыһаастар, сааһыһан эрээччи-лэр бэркэ өйдүүр буолуохтаастар.

1967 с. балаһан ыйын 1 күнүгэр Егор Семенович удыур үлэһит уолу кабинетыгар ыһтаран ыһан, үлүүс-элбэх кэпсэһиттэ су-ох, ГАЗ-ик күлүүтүн биэрэ-биэрэ: "Сарсын сарсыһарда эрдэ Дьоку-ускайдаһыт. Верховнай Совет сессията буолар, арааһа, нади-элэ буоларбыт буолуо, үлүүһүдүк көрүн", — дикэн баран, кэпсэһин бүтүтүн билэһэн телефонун үрдүгэр түһөр. Итинтэн ыла ууһа-рыта тардыллыһыт күкүрээһи үлүү суолларынан, айыта түгү ана-арбыһыһан айыһын аартыгын арыһыһыһан барбыта. Ханнык баҕарар үлэһэ кыраттан улахаһыта тардыһын күстээх буолар. Ол тэһэ Илья таһааһы үлэһин тиһэн баран "суол хаһаайыттарыбыт" дикэ айылаах таһааһы массынналар аа-дью айыһаһан айыһтал-ларыгар курдаттым тартарара. 1968 с. колхоз туруу суоллара, ор-то дойдута тийэр кэлэ тэһинин тутан баран кэлэр дикэбит кинилэрэ Э.В.Дьячковскай сага "Зил" массынна ыһан, кини ГАЗ-52-тин Ильяҕа биэрбиттэрэ. Ити дьыл Электрон Васильевичтын рес-публикаҕа экспериментальнай Туолбут, Харандыһа сайыһык-тарыгар туһу матырыһаһын таспыттар. Төһө да үтүгэннээх, түүнү-күнү ыһарар үлэһэ сырыттар, Одыулуһа "Агрохимлабо-раторияҕа" агрономунан үлэһит тапталлаһын Марина Алексее-на Мурунованы, Таатта кыһыһын, көрсөн 1969 с. ыла буолбуттара.

1972 с. Читинскэй уобаласка ракетнай сэрмилэргэ сулуспа-лаан кэлэригэр Ленин аатынан колхоз бырабыһыһыһын предсе-дителинан эмиэ туспа өйдөөх-санаалаах, Чурапчы бири патриота Е.П.Жоркин үлэһин олороро. Илья кэлэрин кытта Зил-130 сабыс-сага массыннаһы үөрдэ-көтүтэ туттаран кэбистэр уонна таһааһы-лаах үлэһин баҕарар. Оройуонга эһин аһыһыт бэлэмнээһингэ Большой Невертэн комбикорм таһыһыгар "Сельхозтехника", ула-хан суол дорбоонноох суоллардарын П.Климовы, К.Колесовы, Ф.Иванову — Суус Оудэри, Е.Месникозы кытта "Мындагайы үлэһиттэ дуу" дэппит Афанасий Саввин, Илья Ефимов, Иван Ха-ритонов илин-калин тусуһан үлэһиттэһин түмүтэр Илья 1973 с. чемпион буолан, Карл Маркс аатынан совхоз «Албан аатын кини-гэтигэр» килэриһилибитэ. Дьэ, мантан ыла биридэ-бири си-тиһилиһэр дьаныардаах, дьүкүөрдээх үлэ түмүгүнэн көмүс көлөһүнү кытта тэһигэ ыһыһан кэлэн испиттэрэ. Совхозка умстык таһыһыһыта ыһаллаах баһаһыһаһа килэриһитэр Илья массы-натын бензовозка уларыһан, совхозка тэһигэһин булбат, чемпи-оннаан райком, райсовет Бочуотунай грамоталарынан наҕараада-ланар.

Төһө да үлэһин үлүүһүтүн иһин, олох аата олох. Оҕо-уруу кэ-лэн иһэр, хаһаайыһыта тэһини наадала тириһ, онно эһин кыдыһаастары көрүү, онон ууһан сылдьан үлэһитин тохтууругар тийэр. Мындагайыга кириэн МТЗ-52 тракторга трактористыһыр. Манна да сирдэһит, трактор түүх кыһаһаһын барыһын туһанан үлэһит. Кураһа сыһарга Алаһар, Баһы отделениеларыгар Мын-дагайыһтан тракторыһан от тэһиттэһэр сыһаһан үлэһиттэ-рэ халтай буолбатаҕа, оройуонунан, совхозунан бэлэһэммиттэ-

рэ. Мындагайы оройуон киһинтэн 70 км ыһаах сыһар. Онон да буол-лаҕа уонна үлүүһэ техника, суоллар да суоһуттан барааччы-кэлэччи, араас кыһаһаһаастар улахан эрэйи көрөллөрө. 1979 с. сүүрбүт да буол-лар, ГАЗ-ик автобуһу ыһан, дьон-сэргэ кыһаһаһын толуйан, киһилэр маһталларынан кыһаттанан лоп кур-дук уон сыл устата сүүрдүбүтэ. Ай-аһыһыттар бэрээдээх үөрэммиттэ-рэ, кыратык хойууһон — автобуһтан хаалаһын. Сорохтор оонньуу-көр курдук: "Ыдыаа автобуһунан чаһыһыһын тэһиниһит", — дэһиллэ-рэ.

Илья Петрович автобус урууһу-

гар олорусуһуттан оройуонга штаты таһыһан ГАИ инспекторынан үлэһиттэ. Мындагайыга үс төгүл массынна ыһыһыһыгар права үлэһиттэ. Мындагайыга курс аһан үлэһитэн, 60-ча киһи биэриһэ, "А", "В" категорияларга курс аһан үлэһитэн, 60-ча киһи права ыһарын сиптиһитэ. Биллэн турар, үлэһиттэн быһы булан права ыһарын сиптиһитэ. Илья Петрович күн бүгүнүгэр дьэри үөрөппит учууталларыгар Илья Петрович күн бүгүнүгэр дьэри рес-маһтаналлар. Бири-биэс харчыта суох общественнай үлэһэ рес-маһтаналлар. Илья Петрович министриһыһын, оройуоннааһы ИДЮ Бо-лублиһа Ис дьылааҕа министриһыһын, оройуоннааһы ИДЮ Бо-лублиһа грамоталарынан бэлэһэммитэ. Сайыһын автобус сүүрбэһэ көмизгэр түтүү биридэһитин салаһан "Мындагайы" со-вхозка элбэх туһуһу ыһыһыттар.

1990 с. совхозка бензин таһыһа уустугуһан, совхоз саһалта-та эрэнэн, итэһиһэн Илья Петрович бензовоз урууһугар олорду-бута. Манна да дьылаа көнөргө барбыта. 1995 с. "Урал" вахта ав-тобуһунан дьону таһан, эрэйдарин эмиэ чөлчөппиттэһэн эгди бу-олбута. Кини төһө да итинник ыһтарыһаһа үлэһэ сырыттар, тэһитэ түһэн сценаҕа таһарын көрөөччүлэр доһуһун ыһыс таһыһан көрсөллөр. Ити тэһитэ түһэн дьыһын да, сценаҕа таһы-ааһа дьэри элбэх үлэһин көрсөн, күнү-дьыһы ыһан, дьэ сиптэ-хот-то диэтэхтэһинэ пьесаны дуу, концерты дуу көрөөччү дьүлүүтэр таһаараллар. Урут драматическай айымньыһыгар көрүүлэр уһуһуһан ыһыһыһын кэмизригэр мындагайыһыгар И.Находкин "Хабырылла Дьэһэрэһин" туруоран улаханньык биһирэнэн тураллар. Илья Пет-рович Хабырылла уобараһын арыһан лауреат буоллор. Арааһа, мин саныһыһыһан, чүһаһаһы оройуоннааһа кини курдук кыһаһа тутан ити уобараһы арыһыт суох буолуо. Т.Сметанин "Лоокуут уонна Нургуһун" драматыгар Лоокуут оруола эмиэ сирилиһи-тэһэ. Элбэхтэн аһыһа холобуру аһаллаһа итинник. Оттон баяһын оонньуур курдук тутан тахсан (көрүгэр дьүөрэлэһэн эһэһин) бай-этин тыһыгар, мелодияһыгар ыһыс ыһаһын тардан кэбистэһинэ билбэт киһи культура үлэһиттэһэр ханыһыһан сеп.

— Ити эн ыһыһыгар хоруйдуур курдук эһтээх, хоһоону, ыры-аны айыһын үлүүһүн дьарыһаһаһын эрээри, хайдах эрэ тэһэ анһын кириэн кэлэр, оччотоо түүх эрэ таһыһан сеп. Биридэ Уоха-лаһан арыһыгар оттуу сылдьан омуһаһыһыт кэмизгэр өнүрүк куйаас сатыһаһан турдаһына "Кустук" лааһыр оҕолоро Амма өрүсү сөтүөлэһэн ыһаһаһа сылдьалларын көрө олорон:

Онно кустук сөтүөлүүр,

Амма уутун собулүү.

Күнтэн күрүү сөрүүкүүр,

Оҕо аймах көрүү... — дикэн строкалар быдыһа-быдыһа сааһыһаһаннар, ыһа буолан ыһаһан барбытара. Оттон "Дал-лайазнаһын" (Зил массыннаһын тапталлаах аата) Большой Невер суолугар айыһаһан иһэн айыһыт, — дикэн Илья Петрович бэрт сэм-ийдик хоруйдаһыта. Байэм өтүбүттэн эһэн эһтээх, олохтоох культура үлэһиттэрэ түүх эмиэ бэлэһэ түтүһигэ түбэһиннэрэн айар биһэрин тарийдаллар, арааһа, дьон-сэргэ да ыһыһа эһитэ буолуо.

Илья Петрович быһтар бириһмэтэ да суох буоллар, общес-теннай үлэ үлүүтэр сылдьар. Сэбист быһаһа баар эрдэһинэ би-ри актыһыһын, дьылаһыһын, эппитинэһтээх депутатыһан биллэ-эбитэ. "Манчааһы" түөлбөһи салаһар кэмизгэр I микэһтэһи ыһан, "Маньяһаһаһа" комплекһа лүтөһаһан наҕараадалаһыттарэ. Билиһин нэһилиһэ административнай комиссия председатели-нан таһыһан, үлэһин саһалаан эрэр. Мындагайыһыгар былы-үлэһэ килэриһитэһиттэн төһөлөрө надыһыт буолла. Бу станция старшай операторыһан үлэһит. Илья Петрович кыһаһа кырата суох, билиһин Алексеевна таһыт курдук иһи уол, иһи кыһыс оҕолонон олох су-аһалара.

55 сылаах улахан олох онкулларыһтан бэрт дуһаа суору ой-моһон ыһан ааһаһыһыһыгар билиһиннэрдээх итинник. Төһө тиксэһиттэ биллэһитэр, манньк патриот, төрөөбүт дойдугаһыгар лэһит.

Россия Журналистарын союһун чилиһэнэ,
Хартыһаһа: И.П.Ефимов.

Гаврил ПОПОВ,
СР культуратын туйгуһа.

Кийин айымдын историктеринин бирин-
чысыны "ымын күйбитер" аягытпаар
унуу эчигет, ойуун, улаарым да уюскап
аастыпта суура. Окуучу кийин уюскап да
тубымысыбет. Оттон "көмөчөтөр бара
туулбета катна барымай? Иле В.В.Пин-
гвинин коомдоттор Келелитума уюна
Биретраһал ойуттаар кыялбетар тур-
нара амыа сурулар. Оттон Е.Д.Андрю-
сов Баайбара уюскап сымырыбыт Боо-
дуг - Дедюкин Назар Бизальяновчи
диген сымыра-көптөз ойун туулган

Сылгыһыт Р. И. Константиновка Социалистической Үлэ Геройун үрдүк аата ингериллибитэ 55 сылын туолуутугар

Бизэ уон бизэ сыллаахыта сайын мин уон үстээх уол ардааһына Чакырга хордуонка тарыа-ка курдук прорадыбайыт эмискэ дыкты сонуну иһитиннэрэн чорчуйбута. Константинов Роман Иннокентьевич дьон байыт оройуонмут сылгыһыт кийитэ Социалистической Үлэ Геройа буолла дьон! Дьэ иһинээби дьон испиэтэктитин истэн, соһуйуу-мурдарбааһын да, үөрүү, кизэн туттуу да барыта баара. Буолумуна даҕаны, сахаттан бастаах, боростуой үлэ кийитэ ити үрдүк ааты ылыта өссө суоҕа эбээт! Ама ааспытын иһин, оччолорго, дьэ, кырдык, улахан, үтүө, умнуллубат кэри сонун этэ иһи.

Итинтэн аҕыйах сылынан мин Дьакуускайга үөрэнэ киирбитим уонна аймаҕым эмээхсинтэ

Сулуустаах сонун кэппиттээбим

дьаһаанан олорбутум. Горькай уулусса 26 №-гэр баар "Анньыска олбурунан" кинигик биллибит ити дыкка эмээхсин биер дойдубаахтара чуралчылар, атын да сирдэртэн албахтик түһэллэрэ. Арый биридэ: "Дьоруй кэллэ! Кастөкүүнэп Арамаан Дьоруй кэллэ!" — дэһим буолла. Онно кинини кэрбүтүн-истибилин эриксит! Кеннэру тьа кийитэ буоллаҕа, атыттаран урарыта суох туттан-халтан, кэпсэһэн-ипсэһэн кини итинэ хас да хонно. Утуйар мас оронун үрдүнэн тоһоҕо ардыгар бинсээгин устан ыйаан баран ханна эрэ барараларэ. Онно дьэ тутан-хабан кыгастаһым бөгө

буларбыт Геройун Сулуутун, Ленин ордены! Мин туран, онно сөп буолбакка, сороҕор бинсээги букаһын да ылан кэтин кэбиһибим. Оо, дьэ, ол асты-тын, өгөнө-өгөнө көрүнэн, дьоһумсуйа-дьоһумсуйа хаамыталаан дьэ иһин кэрийэбин. Таһырдыа тахсыбалпын уонна, толлон, соммун уһунуук кэппэллэн.

Үтүө киһи Роман Иннокентьевич баар буолан итиник Герой Сулуутун мин даҕаны эмээ кэтин турабын. Уора-көстө да буоллар.

Онноҕор аҕардас наҕараадалардаах сомо итинчэ имсырдыбыт буоллаҕына, этэ үлэ дьонун

төһөлөөк эрэ үрдүк кэрбиһиргэ, кыйымыга-хотууга кэппүтэ, сирдээбитэ буолуой бастаах Геройбут Роман Иннокентьевич? Итинчэ сыттаҕа эбээт байыт тус үлэтигэр ситиһиллэрин таһынан саха дьонугар кини сүткэн үтүөтэ-өҕөтө!

Быйыл Р.И.Константинов Социалистической Үлэ Геройа буолбута 55 сылын туолбут кэрэ-баллаһа үбүлүүйдээх кэмигэр мин ааспыт ити түгэни-ри санаатым итинчэ ону бу сурукка киллэрбиллэн ким омнуолуу барыай. Арамаамыт билиһэ ол курдук күндү, кинискэ сыһааннаах кыра да туох барыта истинник иһиллэ дии санаабын.

Семен ДАНИЛОВ.

Тоҕо оҕолор уокка былдьаннылар?

Бу 1961 с. этэ. Чувашияга Эльбурсово дариэбинэҕэ оскуола умейыта. Онно 105 оҕо уонна 4 учуутал былдьаммытара, ол иһигэр 20 оскуолаҕа киирэ илик оҕолор уонна 24 бастаах кылаастар үөрэнээччилэрэ. Маны таһынан элбэх оҕо, учууталлар уоттан эмсэҕэлээн сорохтор үйэ-саас тумары кэлиэх буолбуттара.

Тухтан маньык тахсыбайт? Оскуола Улуу Октябрь быраһынньык күрүөмнээхтик бэлэтээбитэ. Икки кылааһы холбон улахан саала курдук онгорбуттара, паарталары истинээҕэ ойоролуу, түннүктэри бүөлүү дьаарыстаабыттара.

Концерт буола турарына эмискэ аһаҕас аанынан саалаҕа кыһыл уот өрө кыһастан киирэр, хаһы-ыһы, бэйэ-бэйэни үтүрүйсүү буолар, түннүктэр паарталарынан буелэнэнэр ким да кыйан саалаатан тахсыбат. Өр буолбат, ити аймаҕым кэмигэр үһээ үрүт сууллар...

Баһаар тахсыбыт биричиннэтэ тух этэй? Оҕолор эргэ кинопроектары онгоруохтаахтар уонна быраһынньыктаары киинэ көрдөрүөхтээхтэр эбит. Онуоха паайкалырга паялыкка наада буолбут. Электрической уот суох буолан биэрбит. Онно сылытаары иһиккэ бензин кутан баран алҕаска учуутал биэдэрэлээх бензинин ыһыктан, уот лавина курдук көрдүөр устун сүүрэн барыт. Дьаһаар аһылланар, түннүк алдынан салтан күүскэ хамсаан уот көрүөх бөтөрө өтүгүтэр биер этээстээх оскуоланы ылан кэбиһэр.

Оттон баһаарынайдар? Кинилэр суола суох ыраах сиртэн хаһы-үйэҕэ күл-көмө буолбут оскуолаҕа тийэн кэллэр.

Бу кэмгэ бэчээк тух суруллар барыта хонгуруоланара, ханнык да баһаар туһунан суруйар кытаанахтык бобуллара.

Компартия Чувашиятааҕы обкома бу Эльбурсово дариэбинэ олохтоохторо сүткэн политической сознательностоохтарын, күүстээх эр санаалаахтарын бэлэтээбитэ.

Сыдыбылга сарсыарда 9 часка баһаар буолбута. Икки этээстээх, мас орто оскуола дыһын умайыт биричиннэтэ — электрошит кээһиниттэн (неисправноһыттан).

Бу оскуолаҕа 1995 с. госпожнадзор тохтотор баһаарытын катан суһаары спортивнай сааланы уонна сылаас туалеты туһулуттар, түмүгэр иккис эвакуационнай аан сабыллан хаалар.

Баһаар бириэмэтигэр оскуолаҕа 98 оҕо, 6 учуутал уонна 3 тех-үлэһит бааллар эбит. Уокка 22 оҕо былдьанар, 40 энэйи тахсар, 85 оҕо, киһи былдьанар.

Бу бөһүөлөккэ баһаарынай тарилтэ 2000 сыллаахха сарбыллан суох буолбут. Чугастааҕы баһаарынай час — Бүлүүтэ бэйэтигэр. Санаан көрүң: мас дьэ умайарыгар бөһүөлэктэр суолларынан ыраах сиртэн кэлиэхтэр дьэри хайдах хартынаатын, уот күүһүн ылан бэримкэтэ биллэр.

2003 с. муус устар 9 күнүгэр кизэ 10 часка Махачкала спец-интернатыгар уот туран баһаар буолар. Маны ааһан иһэр "Суһал көмө" нэрэстэ этэ сатаабытын үрдүнэн интернат персонала теле-виэртан араһалатах, эмээ ааһан иһэр дьон баһаарынайдарга телефоннаабыттар, ол онно төһөлөөк бириэмэ барыта буолуой? Официальной ыстырааһаҕа суруллубутунан, үлэһиттэр үлэлэрттэн олох ыраах сылдыбыттар, эппитиннэтэ, баһаарга бэлэмэ суохтара аһаҕастык көстүбүт. Ону элбэх оҕо үлүктүбэҕа эрэ кырабааттарыгар сытан уокка былдьаммытара туһулуур.

Дьэ, бу үс баһаар тугу этэллэрий, тух маарынаһар өрүттээх-

тэрий?

Аан бастаан бу үс түбэлтэҕэ үлүннэригэр баһаарынай ирдэ-биллэри, быраабылалары куруубайдык кэһи, государственной баһаарынай инспектордар предписаниеларын, баһаарыларын толорбот, итэҕэстэри туораппат буолуу көстөр.

Иккиннэн, хараахырааҕа: үчүгэй тарилли, хомуллуу суоҕа, уолууу, бэйэни көрүмүт буолуу (беспомощность), учууталлар, итэҕэһилэр эппитиннэтэ суохтара.

Үсүнүн, баһаарынайдар икки бастаах түгэнигэ баһаар буол-бут сиригэр ыраахан кээһилэр. Үтүс түгэнигэ хойутаан биллэрэллэр.

Эльбурсово оскуолатыгар баһаар туһунан пресса туту да биллэрбэтэ. Оттон Сыдыбыл, Махачкала баһаардарын иһитиннэ-рим, суруйуу аан дойдуну тийиэ сүүрбүтэ. Кини телевидение би-риилэригэр оскуолаларга үп-харчы тийиэти эһилинэ, ол баһаар буолуутугар эмээ сабыдыллыыр. Бал огнетушители булуппал-лара уустук, автоматизированной сигнализация туһунан этэ да ба-рыллыбат.

Хомойуох иһин, Россия билигин куһаҕан сы-ппараларынан аан дойдуга бастаах мистэҕэ таҕыста: сүүтүнэн оҕо, тыһыанчан киһи сыл-лага уокка былдьанар. Хаһан эрэ бу Америка сыппаралара этэ. Ол эрэри американецтар президентиргэр "Горящая Америка" дьон күүстээх даһылаат онгортон үтүс итэҕэстэри суох онгорбуттара, саҕа сүүрэннэри киллэрэн баһаарынай ирдэбил күүһүрбүтэ, туһаанна-ах техника, баһаарынайдар социальнай усулуобуйалара быдан тул-субута.

Бүтүгү күнүгэ баһаарынай сулууспалар куттал суох буолуутун сулууспаларын кытары холбостулар, саҕа уураахтар, балаһыан-алар таҕыстылар. Саха сирин баһаарынай этэрээттэрэ түөрт зона-та: Бүлүү-улуутугар, Дьакуускайга, Ленскэйгэ уонна Мэнгэ-Хангаласка түмүлүннүлэр. Билигин этэрээттиг кадровой уонна фи-нансовой өттүк Мэнгэ-Хангаласка киирдэ.

Быйыл сээс улуус үрдүнэн бары оскуолаларга, уһуйааннарга Чуралчытааҕы госпожнадзор бэрэбэркэтэ ытыллыбыта. Онно көстүбүтүнэн сорох оскуолаларга баһаарынай шиттэре да суох, ог-нетушители хас оскуола, уһуйаан аайы кэмилэр, электропровод өрөмүөнэ хас да сыл онгоһуллубакка эргэрбитэ үтүс. Сорох оскуо-лаларга эвакуационнай ааннара буелэнэн тураллар. Бу бэрэбэркэ кэмигэр баһаарынай туруктара эппиттээбэт буолан 15 оскуола уонна уһуйаан үлэлэрин тохтотор уураахтар тахсыбытара.

СР Правительствотун бу дьыл бэс ыйын 26 күнүгэр 422 №-дээх уурааһынан улуус оскуолаларыгар, детсадтарга, кулууптарга, балыһаларга баһаарынай бэрэбэркэлэр ытыллан эрэллэр. Ма-нан сибээстэн, салайааччылар мистэҕэ баһаарынай ирдэбиллэ-ри күүскэ туруорарытыгар, бириэмэттигэр бэриллибит предписа-ниелары толорорутугар. Баһаарынай ирдэбили куруубайдык кэһи, итэҕэстэр туоратыллыахтарыгар дьэри, объекттар сабыл-лыахтара, туһааннаахтар эппитиннэтэ тардыллыахтара, баһаар тахсытыгар холубунай дыһаллар тариллиэхтэре дьон сэрэтэ-бит.

А. Н. ИВАНОВ,

Чуралчытааҕы уоттан быһыыр этэрээт начальнига, ис дьыала майора.

БИЛЛЭРИИЛЭР

Оддуууннааҕы оскуола-лицей 2003 — 2004 сс. үөрэх дьыллар математика, физика, химия, биология учууталларын, куруһуок салайааччыларын үлэҕэ ыгырар. Билсэр телефоннар: 41-104, 41-289, 24-342.

Дьакуускайтан микроавтобуһунан табаар, бороодукта таһарга сиккэс ылыбын. Наадыһааччылар 42-087 телефонтга билсинг.

«Туймаада-нефть» НК Алдантан Алларва Бэстээккэ дьэри уматык таһарга бензозовоз өгөтүлүн туһанна. Билсэр тел. 43-33-67 (Дьакуускайга), 49-12-29 (Алларва Бэстээккэ).

ЕЖЕДНЕВНО

ЧУРАПЧА — ЯКУТСК —
ЧУРАПЧА

Время отправления: с 6 и 11 часов

Тел. 41-600

Редактор э. т. С. Р. ДАНИЛОВ.
ААДЫРЫСПЫТ: 678670,
Чурапчы сэл., Карл Маркс уул., 26 "а".
ТЕЛЕФОННАРЫТ:
редактор — 41-332, отдаллар — 41-265.
E-mail: sanaoloh@churap.sakha.ru

Хаһыаты тарйыааччылар: Саха Республикатын Правительствота,
улуус дьаһалтата, редакция. Хаһыат сахалы тыһынан оттуорунуука,
чэппиэргэ, субуотаҕа тахсар. Хаһыат нидекс: 54907.

"Сага олох" редакционнай-издательской холбоһук ГҮ.
Офсетнай бачээт. Сахааһын № 89. Тираж 1698.
06.08.2003 с. бэчээккэ бэрилиннэ.

Автор суругар этилэр санаа
редакция позициятыгар калды сөп түбэһэр
буолбатах. Сурукка ыйылар чакчылар
кырдыктаахтарыгар эппитиннэтэ
автор тус байыта сүтэр.

СИЭНЧЭЭММЭР ТАНОУШАҒА

Хотугу халлаан кустуктанар сындыһыһымы
Өрүкүэ бэдьэйэр кэрэчээк сиэнчээним.
Хотугу дьүкээбил дьиримниир суһумууу
Итинтик-сэмэйдик мичийэр сиэнчээним.

Үрүм үрүмчүлүн талбаара уйдаран
Хатыг чарангынан тэлээрэ дайаһын.
Кэрэ кубалы мусхайа күөгэйэн
Сирэм күөхүт урсунугар устаһын.

Уйулҕам кутун аймэннэтэ ылтаган
Дьол кустугун угуутуу сөҕөрүтүг.
Сүрүбүм чолчутун кизэ долгутан
Таптап төлөнүн түһүгэ ингэрдинг.

Чугаар күөмэйдээх туйаарар далбарым,
Сыдыһайар күмүт күлүмэр сөтүөлээ,
Чөлүгүр ийэ сирбит илгэтигэр көрүлээ,
Күөгэйэр үрдүккэ кэскилгин уйгулаа!

ЭБЭРДЭЛИИБИТ!

Күндүтүк саныыр, убаастыыр табаарыспытын,
Мындааһы бөһүөлэргэр олорор ЕФИМОВ Илья Петровичи
55 сааскын туолар олорун кэрэ-баллаһа күнүнэн итинтик, ис
сүрэхтиттэн эбэрдалиибит!

Эн үтүө-мааны ыал аҕата, тапаллаах кэргэн буолан,
дьонун-сэргэн туһугар үлэ үһүгэр сыдыаһын, киһи,
үлэһит быһытынан дьонун холобур буолаһын.

Чэпкэн-чэбдик доруобуйаланан, уйгу-бийаан олохтонон,
айымнылаахтык үлэлээн-хамсаан, дьоллоохтук-
ооргулаахтык олороргор баҕарабыт.

Аллараа Бэстээхтэн Мария, Савелий Поповтар.

АТЫЛЫБЫТ

Чуралны сэмэһнээтигэр гимназия таһыгар баар үс хостоок
приватизациялаһыт квартираны. 2 этээс, итинтэр системаһа.
Сыһаата — кэпсэтиник. Билсэр телефоннар: 41-293 (Чуралчыга үлэ
чааһын кэмигэр), 24-309 (Оддуууннага).

Тыһы оҕолордоох 2 ыһаҕы, тыһы тыһаһы, ньыройи. Билсэр
тел. 41-670.

ОБЪЯВЛЕНИЕ

Девушка снимет однокомнатную квартиру с отоплением на
длительный срок в с. Чурапча. Телефоны: домашний 41-927, рабочий
41-139. Спросить Шуру.

«Сага олох» редакционнай-издательской холбоһук ГҮ
компьютернай персткага оператора
СМИРНИКОВ Петр Михайлович
адар сааһыгар хомолтоохтук олохтон туорааһынан эдэһийигэр,
күндү дьүкээбитигэр Айтаҕа, ийэтигэр Татьяна Петровнаҕа,
аратыгар Михаил Михайловичка, быраатыгар Михаилга, бары чугас
аймактарыгар дьиринг кутурданытын тирээбит.
Наташа, Лена, Айта уонна Пермиковтар.